

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳԵՐԸ ԳԱՐԵԳԻՆ ՍՐՎԱՆՁՏՅԱՆՑԻ ԲԱՆԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԳՐԱՌՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

Նվարդ Վարդանյան

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ
ՀՀ, Երևան, Չարենցի 15

Էլ. հասցե՝ vardanyan.nvard@ysu.am

Հոդվածը ներկայացվել է 22.11.2021, գրախոսվել է 10.02.2022, ընդունվել է տպագրության 05.07.2022
DOI: 10.53548/0320-8117-2022.2-192

Ներածություն

Հայ ժողովրդական բանահյուսության գրառման և հրատարակման լայնածավալ աշխատանքների սկզբնավորման հարցում անուրանալի է խոշոր մտավորական, բանահավաք, ազգագրագետ Գարեգին Սրվանձտյանցի դերը: Ինչպես բանահյուսական այլ տեսակների, այնպես էլ հարսանեկան երգերի գրառման և հրատարակման պատմության մեջ կարևորվում և յուրահատուկ ուշադրության են արժանանում Գ. Սրվանձտյանցի գրառումները: Սույն հոդվածում կքննենք հարսանեկան երգերի հրատարակման պատմությունը մինչև Գ. Սրվանձտյանցը և նրա մոտեցումն այս ծիսերգերի գրառման և լույսընծայման սկզբունքների հարցում:

Հարսանեկան երգերի հրատարակումը մինչև Գ. Սրվանձտյանցը

Հայոց հարսանեկան երգերի գրառման և հրատարակման պատմությունը սկսվում է XIX դարի երկրորդ կեսից, երբ առանձին պարբերականներում և ժողովածուներում, ժողովրդական այլ երգանմունքների և ծիսական նկարագրերին զուգահեռ, սկսում են ի հայտ գալ նաև հարսանեկան երգային բնագրերը: Մեզ հայտնի առաջին նմուշը հանդիպում է 1850 թ. «Արարատ» պարբերականում: Հարսանեկան երգի մի փոքրիկ հատված է դա, որ հյուսվել էր Լենկթեմուրի մասին ավանդությանը¹:

Հարսանեկան երգերի ամբողջական բնագրերը՝ ընդարձակ երգաշարով, առաջին անգամ հրատարակվել են 1852 թ. Վենետիկում Ղևոնդ Ալիշանի կազ-

¹ «Արարատ» 1850, 45: Մի փոքրիկ նյութ կա, որի մեջ հիշատակվում են հարսանեկան երգի տողեր: «Հարսանքոց մէջ փեսի առաջէն ինչի՞ թուր կ'տանին»: Մի ավանդություն է հիշվում, թե Լենկթեմուրի կյանքը մի հայ փրկում է և շատ սիրվում նրա կողմից: Հայը սիրահարվում է ասորի աղջկա, աղջկան չեն տալիս կնության: Լենկթեմուրը իր թուրն ուղարկում է և հրամայում տալ աղջկան: Թուրը թողնում է Հայաստանում, որ ամեն անգամ երբ հայն ասորու սիրահարվի, դրանով գնա և համաձայնություն տան: Սրա հետ է կապվում Նախիջևանում հարսի անունից փեսային ուղղված երգի ստեղծվելը. «*Կոյս անարար՝ կուգամ քեզի, Աստուած սիրով՝ պահէ մեզի, Սիրական քորիկներ՝ տառուր ձեզի. թագաւորն զօրեղ կուգայ թուրով-մարդը շար է՝ կանոն զօռով և այլն*»:

մած «Հայոց երգք ռամկականք» երկվեզու՝ հայերեն և անգլերեն ժողովածուում²: Երգաշարը բաղկացած էր հարսին ու փեսային նվիրված հատվածներից: «**Հարսի երգ**»³ վերնագիրն ամփոփում է հրաժեշտի և բաժանման ծիսական գործողությունների ժամանակ կատարվող լացերգերը՝ «**Շեմկիկ, մի՛ ժաժա**», «**Ձմերիկ խաբեցին թոփ մը շիշով**» սկիզբներով: «**Երգ հարսանեաց փեսայի**»⁴ ընդհանուր վերնագիրը դարձյալ երգային մի քանի հատված է ընդգրկում՝ թագվորագովքերին շատ բնորոշ՝ «**Օրհնեալ բարերար Աստուած**», «**Մեր թագուորին ծաղիկ պիտէր ծաղկունաց**», «**Մեր թագուորն էր խաչ...**» սկիզբներով և հարսանեկան խնջույքներում շատ սիրված թոնոցի-պար կատակերգը՝ «**Էն դիզան, բէր բէր դիզան**»: Ալիշանի ժողովածուում այս երկու երգաշարերը հաջորդում են իրար. ակնհայտ է, որ նա այս երգերը դիտարկել է որպես հարսանեկան ծիսաշարի մի ամբողջություն: Հարսի երկու երգերը չեն անջատված իրարից և բերված են հաջորդաբար: Փեսայի երգաշարը կազմված է անջատ հատվածներից: Ալիշանի հրատարակած հարսանեկան երգերը հետագայում վերահրատարակվում են Գամառ-Քաթիպայի (Ռափայել Պատկանյանի) «Ազգային երգարան հայոց»⁵ (1856) և Միքայել Միանսարյանցի «Քնար հայկական»⁶ (1868) ժողովածուներում: Եթե Պատկանյանի ժողովածուում, պայմանավորված այբբենական դասավորության սկզբունքով, հարսի և փեսայի երգաշարերը հեռացել էին իրարից⁷, ապա Միանսարյանցը, ընդհակառակը, դրանք հրատարակել էր միասին: Ավելին, Միանսարյանցը, առաջ տանելով Ալիշանի սկսած գործը, տարբերակում է անհատական, հեղինակային և ժողովրդական երգերը: Եթե Ալիշանը «Հայոց երգք ռամկականք» ժողովածուում հեղինակային և ժողովրդական երգերը հրատարակել էր խառը՝ առանց տարանջատման, որպես սկզբունք ընդունելով լոկ երգերի ժողովրդական լեզուն ու ոճը⁸, ապա Միանսարյանցը ժողովածուի բաժիններում առանձնացնում է ժողովրդական և անհատական երգային բնագրեր: Այս երգերի շարքում տարանջատվում են նաև հարսանեկան երգային բնագրերը. ժողովրդականները՝ «Հասարակաց (ռամկական) երգեր» բաժնում, անհատականները՝ «Խնճոյքի, ուրախութեան, հարսանեաց եւ երգիծական երգեր» բաժնում⁹:

Հարսանեկան երգերի գրառումը սկզբից ի վեր երկու տարբեր ուղղություններով է զարգացել: Այս երգերը գրառվել են կա՛մ ժողովրդական երգերի շարքում, կա՛մ հարսանեկան ծեսի ազգագրական նկարագրության մաս են կազմել:

² Ալիշան 1852:

³ Ալիշան 1852, 37-41:

⁴ Ալիշան 1852, 41-47:

⁵ Գամառ-Քաթիպա 1856: Ելնելով այն հանգամանքից, որ Պատկանյանը երգերը դասավորել էր ըստ այբբենական կարգի՝ այստեղ հարսի և փեսայի երգաշարերը հրատարակված են անջատ. «Երգ հարսին»՝ 133-134 էջերում, «Երգ հարսանեաց փեսայի» երգաշարը՝ 177-179 էջերում:

⁶ Միանսարեանց 1868, 143-146:

⁷ Ժողովածուում հարսի և փեսայի երգաշարերը հրատարակված են անջատ. «Երգ հարսին»՝ 133-134 էջերում, «Երգ հարսանեաց փեսայի» երգաշարը՝ 177-179 էջերում:

⁸ Այս մասին տե՛ս Վարդանյան 2021, 83:

⁹ Տե՛ս Վարդանյան 2021, 365-435:

Վերջին դեպքում գրառողները ոչ միշտ է, որ կարևորել են երգային բնագրերի ամբողջական պահպանումը կամ, ընդհանրապես, դրանց մասին հիշատակումը: Հարսանեկան ծեսի այսպիսի մի նկարագիր է լույս տեսել 1863 թ. «Կռունկ հայոց աշխարհի» պարբերականի 5-րդ համարում: Սենեքերիմ Արծրունու «Նոր Պայագիտու գաղթական մշեցուց նշանդդերն ու հարսանիքը»¹⁰ դրամատուրգիական ստեղծագործության ձևով շարադրված աշխատություն է, որում հիշատակվում է ընդամենը մեկ ծիսերգ՝ *«Թագվորի մեր թուս արի»*¹¹, այն էլ ոչ ամբողջական (ընդամենը ութ տող):

Նույնաբնույթ մի աշխատություն է 1873 թ. «Մեղու Հայաստանի» պարբերականի 37, 38, 39 համարներում շարունակաբար լույս տեսած Կարապետ Մատինեանցի «Յարութիւնի եւ Վարդիշաղի պսակը» (Ալեքսանդրապոլի կէանքից): Սակայն, ի տարբերություն Նախորդի, Շիրակի հարսանեկան ծեսն ամբողջացնող այս նկարագրի մեջ առավել մեծ տեղ է հատկացված ծիսերգային բնագրերին: Շարադրանքի երրորդ՝ վերջին հատվածում տեղ են գտնել հայերեն և տաճկերեն երգեր, որոնք կատարվել են փեսային հագցնելու և հարսնառի ծիսական արարողությունների ժամանակ (*«Ես վերեն կուգայի...», «Ելեր ես, կերթաս գը...», «Ոչ փեդ ունինք, ոչ աթար...», «Չեմ էրթար, մերիկ, չեմ երթար...»*)¹² և մի քանի տաճկերեն հատվածներ):

Ժամանակագրական առումով հաջորդը 1874 թ. Ա. Սեդրակեանի «Քնար մշեցվոց և վանեցվոց» ժողովրդական երգերի ժողովածուն է, որտեղ տեղ է գտել հարսանեկան 3 ծիսերգ՝ *«Թագվորի գովք»*, *«Հարսի երգ»*, *«Թագվորի մոր դեմ»*¹³:

Հարսանեկան երգերը «Մանանա» ժողովածուում

Գ. Սրվանձտյանցի գրառած հարսանեկան երգերի առաջին նմուշները լույս են տեսել 1876 թ. «Մանանա» ժողովածուի *«Երգք և նվագք հայրենյաց»* բաժնում: Ուշագրավ է, որ ինչպես մյուս ժանրերի դեպքում, այստեղ ևս Սրվանձտյանցը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես առաջին գրառողներից, այլև առաջին ուսումնասիրողներից մեկը: Հիշյալ բաժնի փոքրիկ նախաբանում ընդհանուր ակնարկ է կատարվում ժողովրդական երգատեսակների վերաբերյալ, հիշատակվում են հայ գեղջուկի առտնին և դաշտային այն բոլոր աշխատանքներն ու զբաղմունքը, որոնք ուղեկցվել են երգով: Ահա այստեղ Սրվանձտյանցն առանձին անդրադառնում է նաև ծիսերգերին՝ նշելով. *«Իսկ փոնի, հարսանյաց, խնջուից և այլ հանդիսավոր ավուրց համար հափուկ խաղեր ու փաղեր կան, թե հոգևոր թե մարմնավոր, թե հայերեն թե փաճկերեն կամ քրդերեն, ի ձեռին ունելով ջութակ մը կամ փավիղ մը: Կը խառնեն նաև այս խաղուց հեփ գովասանք ի վերա Նարեկացվոյն, Ս. Կարապետին, Ս. Երուսաղեմին. երբեմն ևս ապաշխա-*

¹⁰ Կռունկ հայոց աշխարհի 1963, 385-400:

¹¹ Կռունկ հայոց աշխարհի 1963, 398:

¹² Մեղու Հայաստանի 1873, 1-2:

¹³ Սեդրակեան 1874:

րուբյան հորդորներ, մեր անգիր աշուղներ»¹⁴: Երգերի այսպիսի բնութագրումն արդեն տարանջատում է կենցաղային-քնարական երգատեսակները ծիսերգերից: Ուշագրավ է, որ ծիսերգերի դեպքում ընդգծվում է նաև դրանց հմայական բնույթը՝ սրբերին ուղղված խնդրանքների և կրոնական մոտիվների հղմամբ: Չկիրառելով ավելի ուշ առաջացած եզրույթները՝ Սրվանձտյանցն ըստ էության խոսում է ծիսերգերի և դրանց հիմնական հատկանիշներից մեկի մասին:

Ուշագրավ է, որ «Մանանա» ժողովածուի **«Երգք և նվագք հայրենյաց»** բաժնում Սրվանձտյանցը զետեղում է և՛ միջնադարյան հեղինակային տաղեր, ինչպիսիք են Գր. Նարեկացու, Գր. Աղթամարցու, Հովհ. Երզնկացու որոշ գործերը, և՛ ժողովրդական երգեր: Այս նույն սկզբունքով էին կազմված նաև մինչ այդ հրատարակած՝ Ղ. Ալիշանի և Գամառ-Քաթիպայի երգարանները: «Մանանա» ժողովածուում լույս է տեսնում հարսանեկան երկու երգ. **«Երգ հարսնածուփեան»** («Թագվորի մեր դուրս էլի» սկիզբով) և **«Գովասանք փեսայի և հարսին»** («Թագվոր ի՞նչ բերեմ քեզ նըման» սկիզբով), որոնք իրար կողքի էին դրված: Ինչպես երևում է, Սրվանձտյանցը ծանոթ է եղել մինչ այդ հրատարակված հարսանեկան երգերին: «Մանանայի» հիշյալ երգային բնագրերի ծանոթագրության մեջ նա գրում է. **«Ուրիշ շար փեսակ երգեր կան հարսանյաց, բայց մենք հերիք համարեցինք այսքանը. մնացյալներեն հափուկորո արդեն հրափարակյալ կան»**¹⁵:

Հարսանեկան երգերը «Արևելյան մամուլի» էջերում

«Մանանա» ժողովածուից հետո Գ. Սրվանձտյանցը ժողովրդական երգեր է հրատարակում «Արևելյան մամուլի» էջերում՝ **«Գառառական երգեր»** ընդհանուր խորագրի ներքո: Պարբերականի 1883 թ. 1-ին, 8-րդ և 10-րդ համարներում¹⁶ ժողովրդական այլ երգերի շարքում լույս են տեսնում նաև հարսանեկան երգերի Մոկսի, Ակնի, Մշո, Վանա նմուշներ: «Արևելյան մամուլի» խմբագրությունը ոգևորությամբ է արձագանքում Սրվանձտյանցի ուղարկած այսպիսի նյութերին: Երգաշարի առաջին նմուշի հրատարակությունը սկսվում է խմբագրական բավական ջերմ խոսքով, որտեղ արժևորվում է Սրվանձտյանցի բանահավաքչական աշխատանքը, ու հիշատակվում է «Գրոց-բրոցի», «Հնոց-նորոցի», «Թորոս ախպարի» ունեցած ջերմ ընդունելությունը ընթերցող շրջանակներում, վստահություն է հայտնվում, որ նույնպիսի արժեքավոր նմուշներ են այն ժողովրդական երգերը, որոնք ուղարկել է Սրվանձտյանցը: 1883 թ. առաջին համարում լույս է տեսնում **«Մոկացի հայոց հարսանյաց պարը»**, որին նախորդում է Սրվանձտյանցի համառոտ նկարագիրը հարսանեկան այս պարերգի կատարման հանգամանքների վերաբերյալ: Նույն թվի 8-րդ համարում լույս են տեսնում Ակնի երեք հարսանեկան երգեր՝ Կամրկապ գյուղի բանասացից գրառված, իսկ 10-րդ համարում

¹⁴ Սրվանձտյանց 1978, 223:

¹⁵ Սրվանձտյանց 1978, 267:

¹⁶ Արևելյան մամուլ 1883, 41-42, 374-376, 466:

ժողովրդական այլ երգերի շարքում լույս է տեսնում նաև մեկ հարսանեկան երգ, որը երգում են հետամուսնական դարձի ծիսակարգի ժամանակ:

Հարսանեկան երգերը «Համով-հոտով» ժողովածուում

«Արևելյան մամուլում» տպագրված հարսանեկան երգերը՝ մեկ երգի հավելմամբ, 1884 թ. լույս են տեսնում նաև «Համով-հոտով» ժողովածուի «Ճաշակ չորրորդ»-ում՝ **«Գեղջկական երգեր»** խորագրի ներքո¹⁷: Եթե «Մանանա» ժողովածուում հարսանեկան երկու վերոհիշյալ երգերը հրատարակվել էին կողք կողքի, ապա «Համով-հոտով»-ում Սրվանձտյանցը չի պահպանում նույն սկզբունքը: Այստեղ այս երգերը խառը դասավորությամբ ցրված են ժողովրդական երգերի մեջ: Առաջին հայացքից պատահական թվացող երևույթն իրականում Սրվանձտյանցի՝ դիտավորությամբ կիրառված հնարք է, որն ունի իր բանաստեղծական մեկնաբանությունը. **«Երգերու մեջը ավելորդ համարեցի դասավորություն, որ թերևս զգալի երևա ոմանց: Դաշտի ծաղիկներ խառն կը լինին փեսակով և գույնով, այդ ևս յուր հաճոյականն ունի: Եվ միթե մարդն իսկ այնպես չէ՞. միևնույն ժամուն մերթ կ'աղոթէ, մերթ կը փխրի, մերթ կը սիրէ, մերթ կ'ափէ, մերթ կ'օրհնէ, մերթ կ'անիծէ, մերթ կը հանգչի, մերթ կը գործէ, մերթ կը հառաչէ, մերթ կը զբոսնու, խաղ կը կանչէ. և ահա այս է երգոց պարկերն ու եղանակը»**¹⁸:

Սրվանձտյանցը այս ժողովածուում ևս նշում է, որ երգերը հրատարակում է ընտրողաբար: **«Հավաքածս երգերեն շարերը ձգած եմ ի բաց զանազան պարճառներով: Նույնպես ի բաց ձգած եմ անոնք, որոց հրապարակոյթյանը հանդիպած եմ այլոց ձեռքով»**¹⁹: Ակներև է, որ նա քաջաձանթօ է հրատարակվող բանահյուսական նյութերին և կրկնություններից խուսափելու համար չի հրատարակում երգերի արդեն տպագրված տարբերակները:

Ժողովածուում տպագրված վեց հարսանեկան երգերից երեքը Սրվանձտյանցը ընդգրկել է մի փնջում՝ **«Ակնա ժողովրդական երգեր»** ընդհանուր խորագրի ներքո²⁰: Երգերի վերնագրերի փոխարեն ուսումնասիրողը նկատառումներ է արել ծեսում դրանցից յուրաքանչյուրի կատարման ժամանակի և կատարողների վերաբերյալ. **«Հարսնառ զնացող կանայք առ հարսն ասեն»**, **«Մեկնելու պահուն ասեն»**, **«Առ դրան փեսայի ասեն»**: Երգերն իրենց բնույթով տիպիկ իրադրային են՝ բնորոշ ծիսական որոշակի փուլի, և բովանդակությամբ էլ առանցքային դեր ունեն հարսանեկան ծեսում: Մինչ այդ երգերի այլ տարբերակներ հայտնի չէին, և դրանք, փաստորեն, առաջին անգամ տպագրվում էին Սրվանձտյանցի ժողովածուում: Հարսնառի և հարսնաբերի ծիսական փուլերի ժամանակ երգվող այս երեք երգերը հետագա գրառումներից հետո էլ մնում են տարբերակների լավագույն նմուշներ՝ իրենց ամբողջականությամբ, մոտիվների և արտահայտչաձևերի

¹⁷ Սրվանձտյանց 1978, 497:

¹⁸ Սրվանձտյանց 1978, 498:

¹⁹ Սրվանձտյանց 1978, 497:

²⁰ Սրվանձտյանց 1978, 518-520:

հարստությամբ: Մյուս երեք հարսանեկան երգերը ցրված են «Համով-հոտովի» երրորդ ճաշակի երգերի մեջ: Դրանցից մեկը՝ **«Մոկացի հայոց հարսանյաց պարը»**²¹, հրատարակվում է «Արևելյան մամուլին» ուղղված փոքրիկ առաջաբանով, որում Սրվանձտյանցը խոսում է Հոգվոց վանքի մոտ պարերգի գրառման ժամանակ ստացած տպավորությունների մասին, նկարագրում պարերգի կատարողներին և ընդհանուր տոնական մթնոլորտը: Ժողովածուի մյուս հարսանեկան երգը՝ **«Նոր հարսը հերանց փունը դարձ կը փանին, նոր փեսան ինքզինքը կը մխիթարե երգելով»**²², շատ սիրված և հետագայում տարբերակներով հայտնի դարձած թագվորագովք է, որը ժողովածուում վերնագրված է **«Փեսայի համար օրհներգ»**²³:

Ինչպես տեսնում ենք, թեև երգերը տպագրվում են ծիսական նկարագրություններից անջատ, սակայն երգերի վերնագրերը պարունակում են հստակ տեղեկություններ ծիսերգերի կատարման տեղի, ժամանակի և հանգամանքների մասին, որն էլ թույլ է տալիս երգերը դիտարկել ծիսական շղթայում՝ հստակ պատկերացում ունենալով դրանց գործառնականության վերաբերյալ²⁴:

Եզրակացություններ

Այսպիսով, Գ. Սրվանձտյանցի գրառած և հրատարակած հարսանեկան երգերը ժանրի շատ արժեքավոր նմուշներ են, որոնք բանահավաքն ընտրել է խնամքով, և որոնք տարբերվում են մինչ այդ պահը եղած հրապարակումներից: Հարսանեկան երգերի նրա գրառումները աչքի են ընկնում կառուցիկությամբ, որոնք երգերի հետագա տարբերակների գրառումների համապատկերում դարձյալ մնում են առավել ամբողջական և բարձրարվեստ նմուշների շարքում:

Սրվանձտյանցը կարևորել է ծիսական շղթայում երգերի կատարման ժամանակն ու հանգամանքները՝ նշումներ կատարելով երգերի վերնագրերում և հստակեցնելով երգերի գործառնականության մասին տեղեկությունները:

«Մանանա» ժողովածուում հստակ տարանջատելով ծիսական երգերը՝ Սրվանձտյանցը, այնուամենայնիվ, դրանք դիտարկում է որպես հայ գյուղացու հարուստ առօրյայի մի մասը՝ «Համով-հոտով»-ում երգերի ցրիվ դասավորությամբ:

²¹ Սրվանձտյանց 1978, 529:

²² Սրվանձտյանց 1978, 533:

²³ Սրվանձտյանց 1978, 555:

²⁴ Եվս մեկ հարսանեկան երգ, որ գրի է առել Գ. Սրվանձտյանցը, պահպանվել է նրա արխիվում և առաջին անգամ հրատարակվել է 1986 թ.: Խոսքը **«Թագվորի հերը զար ու խաչ հաներ...»** սկիզբով երգին է վերաբերում, որը հայտնի այս ծիսերգի համշենական տարբերակն է և տեղ է գտել Բարունակ Թողաթյանի կազմած «Նշխարներ Համշենի և Տրապիզոնի բանահյուսության» գրքում (Թողաթյան 1986, 90): Երգի գրառմանը կցված է եղել Գ. Սրվանձտյանցի ծանոթագրությունը, որին դարձյալ ծանոթանում ենք Թողաթյանի ժողովածուից. «Երբ որ հարսը փեսային դուռը բերին, դռան առջև այս գովասանական երգը կըսեն՝ թագավորը գովերգելով»: Այնուհետև՝ երգի ավարտին, նշում է. «Հարսը հորը տնեն ծիուն դինն նե երկու աղվես կորկեն փեսին տունը, երկան փեշկիր մը, մեջը սահան մը և երկու գդալ կղենն դրկեն փեսային տունը և սահանն ու գդալը երեք օր ավագին մեջ կպահեն, որպեսզի թագավորն ու հարսը շատ ապրեն» (Թողաթյան 1986, 246):

յամբ ստեղծելով հայ գեղջուկի քնարական բանահյուսության բազմերանգության պատկերը:

Գրականություն

Ալիշան Ղ. 1852, Հայոց երգք ուսմականք, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 87 էջ:

Արարատ 1850, Թիֆլիս, N 3, սեպտեմբեր 16, էջ 45:

Արևելյան մամուլ 1883, Կ. Պոլիս, N 1, էջ 41-42, N 8, էջ 374-376, N 10, էջ 466:

Գամառ-Քաթիպա 1856, Ազգային երգարան հայոց, Ս. Պետերբուրգ, տպ. Յակոբ Եօնսոսի, 221 էջ:

Թողլաքյան Բ. 1986, Նշխարներ Համշենի և Տրապիզոնի բանահյուսության, ժողովեց, կազմեց և ծանոթագրեց Բարունակ Թողլաքյանը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 256 էջ:

Կոունկ հայոց աշխարհի 1963, N 5, էջ 385-400:

Միանսարեանց Մ. 1868, Քնար հայկական, Ս. Պետերբուրգ տպ. Օ.Ի. Բակստա, 620 էջ:

Վարդանյան Ն. 2021, Հայ ժողովրդական երգերի՝ Ղևոնդ Ալիշանի հրատարակությունները, Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն, Երևան, N 1, էջ 77-86:

Մեղու Հայաստանի 1873, N 39, էջ 1-2:

Սեդրակեան Ա. 1874, Քնար մշտցոյ եւ վանեցոյ, Վաղարշապատ, տպ. ս. Կաթողիկէ էջ-միածնի, 46 էջ:

Սրվանձտյանց Գ. 1978, Երկեր, հ. 1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 668 էջ:

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳԵՐԸ ԳԱՐԵԳԻՆ ՍՐՎԱՆՁՏԱՆՑԻ ԲԱՆԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԳՐԱՌՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

Նվարդ Վարդանյան

Ամփոփում

Ինչպես բանահյուսական այլ տեսակների, այնպես էլ հարսանեկան երգերի գրառման և հրատարակման պատմության մեջ կարևորվում են հայ խոշոր բանահավաք ու ազգագրագետ Գարեգին Սրվանձտյանցի գրառումները: Քաջածանոթ լինելով մինչ այս մամուլում և առանձին ժողովածուներում լույս տեսած հարսանեկան երգերի սակավաթիվ նմուշներին՝ Սրվանձտյանցը իր գրառումներից ընտրում է միայն նրանք, որոնց բնագրերը դեռ հրատարակված չեն եղել:

Սրվանձտյանցի գրառած հարսանեկան երգերը լույս են տեսել «Մանանա», «Համով-հոտով» ժողովածուներում և «Արևելյան մամուլ» պարբերականի համարներում: Երգերի դասավորության սկզբունքների, դրանց որոշ առանձնահատկությունների և ժողովրդական այլ երգատեսակների հետ ունեցած փոխհարաբերությունների մասին կատարած դիտարկումներով Սրվանձտյանցը դառնում է նաև այս երգերի առաջին ուսումնասիրողներից մեկը: Սրվանձտյանցը կարևորել է ծիսական շղթայում երգերի կատարման ժամանակի և հանգամանքների վերաբերյալ տվյալներ հաղորդելը և այդ մասին նշումներ է կատարել երգերի վերնագրերում՝ այդպիսով հստակեցնելով երգերի գործառնականության մասին տեղեկությունները: Սրվանձտյանցի հրատարակած հարսանեկան երգերը ժանրի շատ արժեքավոր նմուշներ են, որոնք աչքի են ընկնում կառուցիկությամբ և երգերի հետագա տարբերակների գրառումների համապատկերում դարձյալ մնում են առավել ամբողջական և բարձրարվեստ նմուշների շարքում:

Բանալի բառեր՝ Գարեգին Սրվանձտյանց, հարսանեկան երգեր, գրառում, հրատարակություն, «Մանանա», «Համով-հոտով», դասակարգում:

СВАДЕБНЫЕ ПЕСНИ В ФОЛЬКЛОРНЫХ ЗАПИСЯХ ГАРЕГИНА СРВАНДЗТЯНЦА

Нвард Варданян

Резюме

В истории записи и издания свадебных песен значительную роль сыграл армянской фольклорист и этнограф Гарегин Срвандзтянц. Из своих многочисленных записей Срвандзтянц выбрал только те тексты, которые не были опубликованы до этого.

Свадебные песни, записанные Срвандзтянцем, были изданы в сборниках «Манана», «Хамов-Хотов» и в номерах журнала «Аревелян мамул» («Восточная пресса»). Г. Срвандзтянцем была дана классификация песен, были исследованы ряд их особенностей в соотношении с другими видами народных песен. Исследователь приводит данные о времени и обстоятельствах исполнения свадебных песен в обрядовой цепочке. Свадебные песни, изданные Срвандзтянцем, по сей день остаются в числе наиболее полных, высокохудожественных версий армянских свадебных песен.

Ключевые слова – Гарегин Срвандзтянц, свадебные песни, запись, публикация, «Манана», «Хамов-хотов», классификация.

WEDDING SONGS IN FOLKLORE RECORDINGS OF GAREGIN SRVANDZTYANTS

Nvard Vardanyan

Abstract

Along with other genres of folklore, the recordings and publications of Armenian wedding songs by the great Armenian folklorist and ethnographer Garegin Srvandztyan are also significant. Being well acquainted with the few samples of wedding songs previously published in print and in separate collections, Srvandztyants selects from his numerous recordings only those texts that have not been published before.

Wedding songs recorded by Srvandztyants have been published in the collections "Manana", "Hamov-Hotov" and in issues of the magazine "Arevelyan Mamul" ("Eastern Press"). With his observations on the principles of classification of songs, some of their features and their relationship with other types of folk songs, Srvandztyants also becomes one of the first researchers of these songs. Srvandztyants considered it important to provide information about the time and circumstances of the performance of wedding songs in the ritual chain and noted this information in the titles of the songs. The wedding songs published by Srvandztyants still remain among the most complete, highly artistic versions of Armenian wedding songs.

Key words – Garegin Srvandztyants, wedding songs, recordings, publication, "Manana", "Hamov-hotov", classification.